

שבוע טוב

Číslo 53/5768

1. listopad 2007

Úvod k sidře Chaje Sara (Geneze 23,1 – 25,18)

Rabín Dr. Gustav Sicher

Výrok jeruzalémského talmudu: „Slova tóry jsou místy hojná a místy skrovná“, je příznačný pro biblický sloh. Jsou místa v tóře, která jsou nezvykle dlouhá, aniž jsou nudná a jsou jiná, úmyslně krátká a tím důrazná. To platí také o naší sidře Chajej Sara. Kouzlo a půvab spočívají v jejím vyprávění o zasnubách Rivky skrze Eliezera, sluhu Abrahámovy. Je to nejvábivější idylka první knihy Mojžíšovy. Ani pro svou délku není vypravování nudné. Je prosté jednotvárnosti. Zájem čtenáře poutá řada milých obrázků měnícího se prostředí, skupin, postav, přípravy pro jízdu k nevěstě, scéna u studánky, vstup do domu nevěstina, námluvy, zasnoubení, návrat, setkání ženicha a nevěsty, vstup do Sářina stanu.

Ze vyprávění je nápadně klidnou obšírností, poznali už staří vykladači tóry. Rabi Acha řekl: Krásnější jsou někdy před Bohem besedy služebníků našich otců než nauky jejich potomků, neboť vypravování o zasnubách Rivky se opakuje v tóře, kdežto podstatné části tóry jsou jenom stručně naznačeny.

Eliezer, sluha Abrahámův, jako host v domě otce Rivky opakuje totiž ve své řeči, která je vzorem moudrosti a pečlivého uvážení, důstojného chování a urozeného taktu, celé líčení svého setkání s nastávající nevěstou Rivkou u studánky. Umění výpravné bible je však v tom, že opakování událostí není otrocky přesné, nýbrž nepatrné, zdánlivě nedůležité změny jsou ve skutečnosti jasně detaily vypravěčovy. Už starým vykladačům bylo nápadné, že podle prvního vyprávění, když nastala všechna znamení, o něž prosil Boha Eliezer, že totiž Rivka jako dívka dobrého srdce na prosbu Eliezera, aby mu dala doušek vody, nejenom splní jeho prosbu, nýbrž napojí také jeho velbloudy; tu Eliezer Rivku obdaroval šperky a potom se jí tázal po jejím původu.

Ve vlastní zprávě, kterou Eliezer přednáší v domě Rivky, obrátí však sled událostí slovy: „Tázel jsem se jí, či je dcera a ona odpověděla:

Jsem dcera Bethuela syna Nachoroava, kterého mu porodila Milka. Tu vložil jsem prsten kolem jejího nosu a náramky na její ruce.“ Vrchní rabín Gudemann, který leccos napsal o způsobu, jak třeba číst bibli, vykládá: V prvním vypravování je potvrzena skálopevná víra Eliezera v Boha a když se vyžádaná znamení objevila, je pro něho omyl vyloučen. Ve své zprávě však se obdivuhodně skromný muž nechce

objeviti v domě rodičů jako nepřistojně sebejistý a domýšlivý. V prvním vyprávění je uvedeno bohatství snubních darů slovy: Muž vzal zlatý prsten ve váze jednoho býka a dva náramky deset šekelů ryzího zlata. Ve vlastní zprávě nemluví ovšem Eliezer o hodnotě darů, což samozřejmě charakternímu muži by se neslušelo.

Obdobné vyprávění, pokud jde o obšírnost, je líčení řeči kmenů Ruben a Gad a pak odpověď Mojžíšova ve 4. knize Mojžíšově.

Mojžíš, který myslí, že Ruben a Gad pomýšlejí jen na své vlastní osídlení a chtějí ponechat ostatní kmeny Izraele na holičkách při těžkých bojích, které budou v západojordánské části země, je rozhořčen a činí jim těžké pohrůžky a výčitky. Synové Rubenovi a Gadovi se ospravedlňují slovy: „Ohrady pro ovce chceme zde stavěti, pro svůj dobytek a města pro své děti. Chceme se ozbrojiti před syny izraelskými, až je přivedeme na jejich místo... Nevrátíme se do svých domovů, až synové Izraele nabudou pro sebe každý svůj úděl.“ Tím by vlastně nedorozumění mohlo být objasněno a záležitost vyřízena. Moše však ve své odpovědi opakuje skoro doslovně slova obou kmenů a po třetí opakuje je kmeny samy. Proč? Jednak Mojžíš jasně upozorňuje kmeny, které ve své řeči uvedly starost o svůj majetek, totiž dobytek, a pak teprve o své děti tím, že odpovídá v opačném sledu: „Stavte města pro své děti a ohrady pro své ovce“. V řeči kmenů jest slovo „my“ nápadně zdůrazněno. Kmeny mluví jen o svých úspěších, nikoliv o Bohu, od něhož závisí všechn osud. Aníž je okřikl, mluví Mojžíš s nimi jejich vlastními slovy, jenomže vsune mezi ně slovo Bůh, od něhož vše závisí. Práví: „Když uděláte tuto věc, potáhnete ozbrojeni napřed před Hospodinem do války a překročí každý ozbrojenec Jordán před Hospodinem a pak se vrátí, tak budete čisti před Hospodinem a Izraelem a bude země tato vám údělem před Hospodinem; neučiníte-li tak, hle, hřešili jste před Hospodinem ... Stavte sobě města pro své děti a ohrady pro své ovce.“ Kmeny rozumějí tomuto pokynu, neboť odpovídají potom ve smyslu Mojžíšově.

Jiné vyprávění (čtvrté knihy Mojžíšovy), které ovšem svou obšírností unavuje, je vypočítávání darů, které přinesli náčelníci kmenů při zasvěcení svatyně na poušti. Všechn 12 knížat darovalo náradí a oběti ve stejném počtu a v stejné hodnotě. Bylo by tedy stačilo, kdyby tóra byla jmenovala dary prvního náčelníka kmene, tj. Judy a pak úhrnně poznamenala, že ostatní knížata věnovala dary stejné výše. Tóra však dvanáctkrát doslovně opakuje týž text. Vykladač tóry Nachmadides vysvětluje, že tóra činí

tak z taktu. Chce každého náčelníka kmene za jeho dary zvláště jmenovati a nikoliv celkovým údajem darů zkrátiti poctu, jež patří každému.

Vyprávění bible nevyznačuje se snad jenom obšírností. Uvedli jsme slova talmudu jeruzalémského, že slova tóry jsou místy skrovná a místy hojná. V dnešní sidře stojí před námi Rivka již jako dívka, tak energická a rozhodná, jaká byla později jako manželka a matka. Jeví se to její stručností výroku při svém zasnoubení. Na otázku rodiny: „Chceš jíti s tímto mužem?“ odpovídá jedním slovem: „Elech!“ — „Půjdu!“

Stručnost výrazu diplomatického rázu je také na začátku této sidry. Abrahám jedná s náčelníkem Chetitů Efronem o nákupu pozemku jeskyně Machpela jako pohřebiště pro svou zemřelou manželku. Efron chová se ' z počátku tak, jako by Abrahámovi chtěl pozemek darovati, což však Abrahám odmítá. Na konečnou poznámku Efronovu: „Můj pane, poslechni mne přece, pozemek 400 šekelů stříbra, co to vůbec mezi námi znamená, jen si pohřbi svého mrtvého!“, reaguje líčení tóry jen dvěma slovy: „Vajišma avraham.“ „Abrahám rozuměl.“ Svým taktem vycítil Abrahám, že Efronovi přes všechno zdvořilé odmítání peněz jde o plnou kupní cenu a Abrahám mu ji zaplatí v nejhodnotnější měně.

Dramatický protiklad stručností a obšírností, jenž působí jako kontrast, nalézáme na prvních stránkách tóry. Adam zhrěšil. Tísňivý klid jako před bouří leží nad rájem ztraceným pádem člověka. Tento klid je náhle přerušen hromovým slovem Božím k Adamovi: „Ajeka?“ „Kde jsi?“ (v hebrejštině jedno slovo). Kdyby měl Adam čisté svědomí, odpověděl by při tomto volání Božím také jako později Abrahám jedním slovem: „hineni“, tj. „zde jsem“. Avšak špatné svědomí Adamovo odpovídá dlouhou obšírností, vyvěrající z jeho rozpaků. „Tvůj hlas jsem slyšel v zahradě a bál jsem se; poněvadž jsem nahý, uschoval jsem se.“

V pouhém přemístění slov nalézá vykladač Raši diplomaticky charakteristiku situace. O domů vracejícím se Jakubovi vypravuje tóra: Poslové se vrátí a hlásí Jakubovi obráceným sledem slov: „Přišli jsme k bratru tvému, k Esavovi, tj. ty jsi nás poslal ke svému bratru, je to však (krutý) Esav“. Když pak hlásí Jakubovi, že Esav táhne proti němu se 400 muži, tu se Jakub modlí: „Vysvobod' mne z ruky mého bratra, z ruky Esava, neboť se ho bojím, aby nepřišel a nezabil matku s dětmi!“

Jako zde slovy, tak jinde nejkratší formou věty tóra vyvolává myšlenkově mohutnější dojem. V páté knize Mojžíšově mluví před bitvou vojevůdce k vojsku o

zproštění některých narukovaných od vojenské služby: „Kdo jest, jenž vystavil nový dům a ještě jej nezastavěl, ať jde a vrátí se zpět, kdo vštípil vinici a ještě ji nevykoupil, ať se vrátí, kdo se zasnoubil se ženou a ještě ji nepojal, ať se vrátí domů. V tomto pořadí: vystavěl, vštípil, zasnoubil se, spatřuje talmud životní pravidlo, které doporučuje muži

tehdejší doby, aby měl napřed příbytek, pak živnost a pak teprve se oženil, neboť v opačném případě by zatížil sociální péči.

V kletbách však jsou tyto klidné věty staženy krátkodýšně a hrozivě v jednu větu, a to v pořadí smyslu kletby. Ženu si zasnoubíš a jiný muž bude s ní bydlet. Dům vystavíš a nebudeš ho obývat. Vinici zasadíš a nevykoupíš ji.

Při požehnáních téže kapitoly je psáno: „Požehnan budiž plod života Tvého, požehnan koš Tvůj a díže Tvá!“, neboť požehnaní dětmi je vyšší než požehnaní chlebem. V následujících kletbách obrací tóra pořad: Proklet budiž koš Tvůj a díže Tvá, proklet budiž plod života Tvého!“, neboť kletba hladu způsobí otupení citu vůči dětem, tak jako pak následuje děsná kletba, že rodiče ze šílenství hladu budou pojídati vlastní děti.

Na konci kleteb ve třetí knize Mojžíšově následuje známá věta: „Vzpomenu smlouvy své s Jakobem a také smlouvy své s Jichakem a také smlouvy své s Abrahámem, vzpomenu a země vzpomenu.“ Tato věta jeví se jako projev blahovůle. Nemá však na tomto místě smyslu, neboť po ní následují zase zlé hrozby pro zemi a národ. Věc však, podle duchaplného výkladu slavného někdejšího vrchního rabína pražského ŠLUH jest zosřtením kárné řeči. Bůh vzpomene si totiž na praotce a vzplane tím větším hněvem vůči lidu nedůstojnému velikých předků.

Umění vypravovat nespočívá však jen ve stručnosti. Jsou totiž řeči, které nic neříkají a jest mlčení, které jest výmluvné. Mlčení jest ovšem stručnost nejstručnější. Tak praví Bůh ve druhé knize Mojžíšově:

„Jdi ty a starší Izraele ke králi Egypta a mluvte k němu.“

Pak vypravuje tóra:

Mojžíš a Aron šli a shromáždili všechny starší syny Izraele, avšak ke konci sděluje tóra:

„A pak přišli Mojžíš a Aron a mluvili k faraónovi.“ Kde byli starší Izraele? Naši mudrci, kteří četli pozorně písmo, vyčetli z mlčení tóry, že se starší Izraele skryli před audiencí. Avšak tóra se chová vůči jejich slabému, lidsky obvyklému jednání dost jemně a naznačuje je zamlčením.

Tak dovede býti výpravné umění bible přes mnohou obšírnost nikoliv nudné, stručností pádné a mlčením výmluvné.

Poznámky k aktuální sidře

Podle Moudrých je vyprávění o Sárině smrti zařazeno v Tóře hned vedle akedy jako náznak, že to byl důvod její smrti. Proto také nebyli Avraham s Jichakem na jejím pohřbu.

Targum Jonatan- Satan ji oklamal, že Avraham Jicchaka skutečně zabil, zemřela hořem.

Rb.Jakov Kamenetsky- Nechce se tím říci, že Sára zemřela mimo svůj určený čas. Podle Moudrých Jicchak

předvídal možnost vlastní smrti asi 5 let před její smrtí. Někteří komentátoři uvádějí, že zemřela s pocitem hrdosti, že vychovala syna, který byl ochotný obětovat vlastní život ve službě B-hu.

Sforno, Baal HaTurim- Bezprostředně před smrtí Sáry uvádí Tóra narození Rivky (Rebeky) - podle tradice spravedlivý neodejde ze světa, dokud se nenarodí jiný spravedlivý, tak jak se říká v Kaz 1:5: „Slunce vychází a slunce zapadá.“

„**mea šana**... - sto let (a dvacet let a sedm let)“

Raši- Opakování slova rozděluje Sárin život na 3 období, každé jinak podivuhodné.

Chizkuni- Ve 100 letech byla tak bez hříchu jako ve 20 (do svých 20 let člověk nepodléhá B-žimu trestu) a ve 20 byla stejně krásná jako v 7 (kdy je krása dívky zcela přirozená, protože neužívá kosmetické přípravky)

Rb. Moše Feinstein- Dětská krása je čistá, nesvádí k sejití z cesty

„**bekirjat arba**“

Kirjat arba znamená doslovně „město čtyř“

Raši- Jméno je podle 4 obrů, kteří tam bydleli (viz Nu 13:22), nebo bylo jméno dáno prorocky, protože zde byly postupně pohřbeny 4 dvojice: Adam- Chava (Eva), Avraham – Sára, Jicchak- Rivka, Jakov- Lea.

„**lispod lesara velivkota** - chválil Sáru a oplakal ji“

Kli Jakov- Avraham chválil svou ženu za vznešené jednání, naznačené už jejím jménem Sara- kněžna (všeho lidu)

Rb.Hirsch- Ve slově „velivkota“ je písmeno kaf menší než ostatní- náznak, že naplno dal svému pláči průchod jen v soukromí. Jeho žal byl nezměrný, ale skrýval jej v sobě a v soukromí svého domu.

K pohřbení Sáry chtěl zakoupit pohřebiště, k tomu potřeboval pomoc potomků Cheta, syna Kenaanova, kteří ovládali region.

„**ger- vetošav** - cizinec a usedlík“

Raši- Tj. jsem obojí, cizinec, neboť jsem přišel z jiné země a usedlík, neboť žiji mezi vámi.

Avraham vyjádřil dvojí roli, již pocítuje každý Žid: na jedné straně je v nějaké zemi usazen a jako usedlík musí pracovat a modlit se za blaho země (tak jak k tomu Jirmejahu nabádal národ na počátku babylonského exilu- viz Jr 29:7), na druhé straně je Žid ve světě vždy cizincem, protože jeho věrnost patří B-hu a jeho cíle jsou dány Tórou. Žid je vždy osamělým cizincem, jenž odolává kultuře, která ho obklopuje a má své zvláštní povinnosti.

Ramban- Bohatý a významný Efron nemohl prodat dědictví předků, proto mu Avraham nepředložil nabídku přímo, ale obrátil se o přímluvu na významné osoby v městě.

„**mearat hamachpela** - jeskyně Machpela“

Raši- „machpela= dvojnásobná“, název pochází od toho, že jeskyně měla dvě prostory, horní a dolní, anebo od toho, že v ní byly pochovány zugeot- páry (dvojice).

„**lo-adoni** - ne, můj pane“

Raši- Efron říká, že mu bude ctí dát Avrahamovi celý pozemek darem.

Ramban- Avraham měl zájem jen o jeskyni, byl by spokojený, i kdyby si Efron pole ponechal. Efron mu nabídl obojí, protože si uvědomoval, jak nepřípadné by bylo, kdyby Avraham vlastnil jeskyni a někdo jiný pole. Avraham byl nabídkou potěšen a zaplatil plnou cenu, navrženou Efronem. Ukáže se přitom, že Efronova předchozí velkomyslnost (dá pole darem) byla jen obchodní trik- nejen neměl v úmyslu nic darovat, ale ještě naznačil, že by mu Avraham měl nabídnout velkou sumu.

„**leejnej vnej-ami** - před očima synů svého lidu“

Haamek Davar- Tj. Jistě chápeš, že musím ukázat velkorysost, když je u toho tolik lidí, ale nemůžeš čekat, že bych se vzdal cenného majetku jen tak. Avraham porozuměl a předložil výhodnou nabídku.

„**bejni uvejnecha ma-hi** - co je to, mezi námi dvěma?“

Raši- Když Efron uslyšel nabízenou sumu, za níž by se dal koupit celý kraj, zlehčil svůj finanční zisk: Co znamená 400 šekelů stříbra mezi přáteli, jako jsme my dva?

„**l'efron** - Efronovi“

V celé kapitole je Efronovo jméno psáno s vav, nyní, když byl prodej dokončen a peníze změnily majitele, vav je vynecháno; Tóra tak napovídá, že Efronovo postavení se snížilo- nejdřív předstíral velkorysost, pak se projevil jako hamižník, který vydřel z kupce víc, než zač to stálo. Nechal si totiž od Avrahama zaplatit v tzv. „velkých šekelech“- over lasocher.

Talmud (Bava Mecia 87a) vysvětluje, že každý šekel, který Avraham zaplatil, byl 2 500 obyčejných šekelů (Raši) a zaplatil tak za pole s jeskyní celkem milion obyčejných šekelů. Dokresluje to Avrahamovu lásku k Sáře: vybral ten nejlepší pozemek a nehandrkoval o ceně. Podle midraše je to jedno ze 3 míst, kde Tóra dokládá nepopiratelné židovské vlastnictví Svaté země, neboť jeskyně Machpela, Chrámový pozemek a hrob Josefa byly všechny koupeny bez smlouvání a zaplacený podle nezpochybnitelně zákonné nabídky.

Haamek Davar- I když je jasné, že se tyto události staly v zemi Kanaan, verš znovu uvádí, že právě tam byla Sára pohřbena, aby zdůraznil, že být pohřben kdekoli v Erec jisrael je záslužné.

„**vajakam** - byla pozvednuta“

Midraš překládá doslova, že majetek byl prodejem pozvednut, protože přešel z vlastnictví obyčejného člověka Efrona do vlastnictví krále- Avrahama.

Žena pro Jicchaka

Kdyby byl Jicchak skutečně zabit při akedě, nezanechal by potomky. Proto si Avraham umínil najít pro něho vhodnou ženu. Musela to být důstojná nástupkyně Sáry, žena, jež nebude pouze manželkou a matkou rodiny, ale pramatkou národa. Pro takovou ženu se Avraham obrátil k vlastním příbuzným. Pověřil výběrem Eliezera, který byl víc než důvěryhodný služebník, byl „hlavou“ Avrahamovy domácnosti, on učil stoupence a byl jim příkladem Avrahamova způsobu života, jen takový člověk mohl s pomocí nebes pochopit, že začíná nová etapa vývoje budoucího národa.

„**bakol** - vším“

Ramban- B-h dal Avrahamovi vše: bohatství, postavení, úctu, dlouhý život i děti, chybělo jen, aby viděl děti svého syna.

Raši- Numerická hodnota výrazu je 52, stejná jako u slova „ben-syn“; všechen majetek byl pro Avrahama bezcenný, neměl-li dědice.

„**avdo zekan bejto** - jeho služebník, starší jeho domácnosti“

Už před 60 lety byl Eliezer Avrahamovým nejdůvěryhodnějším služebníkem (viz 15:2), je tedy nejen starý služebník, ale „starší jeho domu“

„**tachot jerechi** - pod mým údem“

Tj. reprodukční orgán.

Raši- Ten, kdo přísahá, musí položit ruku na něco svatého- např. svitek Tóry, tfilin apod. Obřizka byla první příkaz daný Avrahamovi a byla pro něho velmi bolestná, proto měla pro něho zvláštní význam a požádal Eliezera, aby přísahal při ní.

„**veašbiacha** - zavazuji tě přísahou“

Ramban- Vzhledem k svému věku mohl Avraham zemřít dřív, než se Eliezer vrátí, přísaha mu dávala jistotu, že se jeho přání i potom uskuteční.

„**mibenot haknaani** - z dcer kenaanských“

Rb.Hirsch- Avraham nevyloučil Kenaanky kvůli jejich modlářství, ale kvůli mravní zpustlosti. Modlářství je zvrácenost intelektu a může být napravena, nedostatek mravnosti a cudnosti ovlivní celou povahu člověka, taková žena nemůže být ženou Jicchaka.

Pesikta Cutresa- Avraham nechtěl, aby Jicchak ztratil svou zvláštní svatost, kterou získal,

Radak- když se stal „ola tmima- obětí cele věnovanou B-hu“

„**vechol-tuv adonav** - se vším bohatstvím svého pána“

Raši- Avraham připsal všechen svůj majetek na Jicchaka a dal smlouvu Eliezerovi, aby jí ukázal potenciálnímu tchánovi a tchýni a oni dovolili své dceři odejít a stát se Jicchakovou ženou.

„**aram naharajim** - aramské Dvojřící“

Raši- Tj. území mezi oběma řekami, Eufratem a Tigridem

„**nicav al-ejn hamajim** - stojím nad pramenem“

Chizkuni- Eliezer chtěl vidět, jak se bude dívka chovat mimo svůj domov, aby tak získal lepší představu o její povaze; u studně se bude dívka chovat přirozeně.

„**veamra šte vegam-g'malejcha aške** - a odpoví Napij se, a i velbloudy...“

Sforno- Taková odpověď bude nade vše očekávání

Rb. Moše Feinstein- V první Rivčině odpovědi není zmínky o napojení velbloudů; dala vodu Eliezerovi a pak šla a načerpala vodu velbloudům. Bylo to pro ni tak samozřejmé, že o tom nemluvila.

Je zakázáno řídit své rozhodování všelijakými příznivými či nepříznivými „znameními“. Eliezer to zdánlivě udělal. Ale zákaz se vztahuje jen na znamení, která nijak nesouvisí s daným rozhodnutím, např. „jestli bude zítra svítit slunko, je to známka, že si mám tu dívku vzít za ženu“. Eliezerovo „znamení“ mělo vztah k jeho úkolu: budoucí matka národa musela být vnímavá a laskavá žena- Eliezer hledal důkaz, že má tyto vlastnosti, nikoli „příznivé znamení“. B-h dal

Eliezerovi rychlou odpověď, dřív než dokončil modlitbu, Rivka vyšla ke studni.

„**vat'male chada vataal** - naplnila džbán a vystoupila“

Na rozdíl od většiny dívek u studně, jež marní čas tlacháním a klevetami, Rivka bez průtahů udělala, co měla udělat.

Midraš- „vystoupila“ se netýká Rivky, ale vody, jejíž hladina vystoupila, aby ji Rivka mohla nabrat. Rivka vyhověla Eliezerovu testu nad očekávání: sama spustila džbán, aby Eliezerovi ušetřila námahu, přidržela mu jej k ústům, protože nebyl schopen jej udržet. Neřekla, že napojí velbloudy, aby Eliezer necítil povinnost ušetřit jí práci a nepil příliš málo.

„**gam ligmalejcha ešav** - načerpám také tvým velbloudům“

Ramban- V té chvíli ustal zážitek stoupání vody a Rivka musela všechnu vodu pro velbloudy načerpat svou silou

Rb.Hirsch- Deset velbloudů vypije při jednom napojení až 140 galonů vody (1 galon= 3,785 l (USA) nebo 4,546 l (GB))

Keduša Levi- Načerpala vodu do koryta, aby všichni velbloudi mohli pít najednou, byla vnímavá i ke zvířatům.

„**vatarac od el-habeer** - a odběhla ke studni“

Běžela dychtivě, když měla prokázat laskavost, tak jako Avraham, když běžel pohostit počestné- další důkaz, že je vhodnou ženou do Avrahamovy domácnosti.

„**mištae lach** - užasl nad ní“

Rb.Hirsch- Eliezer byl ohromen okamžitým splněním své modlitby

Raši- a čekal, aby se jí zeptal, zda je z Avrahamova rodu.

Sforno- Ačkoliv zdvořilost kázala, aby ji zdržel před přílišnou námahou, zůstal zticha, neboť si uvědomil, že B-h mu tím ukazuje, že našel, co hledal. Byl o tom natolik přesvědčen, že jí dal dary, aniž se jí zeptal, kdo je.

Raši- Dary, předem připravené, napovídají osud jejich budoucích potomků: beka je půlšekel a symbolizuje každoroční odvádění půlšekelu pro svatyni, dva náramky jsou dvě desky desatera a váha náramků -10 šekelů- představuje 10 přikázání.

„**baruch hašem** - požehnan buď Hospodin“

Rb.Hirsch- Eliezer mluví o laskavosti a pravdě, protože ty jsou důležité, když dva spolu žijí. Samotná laskavost může být na obtíž, protože někdo se dá strhnout přáními toho, koho miluje, i když jsou špatná; laskavost musí být korigována pravdou, aby zabránila sejití z cesty.

Laban

Tóra nás uvádí do Rivčiny rodiny. Zdá se, že otec tu nemá velkou roli, dominuje Rivčin bratr Laban.

Za oněch časů měly ženy oddělené příbytky, kde konaly svou práci; je přirozené, že dcera se svěří své matce, tak i Rivka. Když se rodina dověděla, co se stalo u studny, Laban se ujal vedení.

Raši podle midraše- Základem Labanovy povahy- jak se později projeví ve vztahu k Jakobovi- je hamiznost. Moudří formulovali postřeh, že o zlých lidech se vždy předpokládá, že jednají zle, i když jednají čestně, a naopak lidem, kteří jsou známí jako spravedliví, se dá dobrodiní pochybnosti i tehdy, když jednají zle. Když Laban slyšel, že cizí muž je služebník Avrahama a rozdává bohaté dary,

domníval se, že takové dary má i pro ostatní členy rodiny; a dal-li Rivce, téměř děcku, takové štědré dary, co teprve má pro Lábanu. Proto nedvbal na slušnost k svému otci a spěchal k Eliezerovi a licoměrně se mu snažil zalíbit.

„**vajfatah hagmalim** - sundal náhubek velbloudům“

Raši cituje midraš- Avrahamova zvířata měla vždy náhubek, když byla mimo dům, aby nemohla spásat cizí pole.

„**ad im-dibarti dvaraj** - dokud nepromluví o své věci“

Rašbam- Eliezer dosud nevěděl, zda dívka bude souhlasit s odchodem do Kenaanu, rozhodl se proto nejdřív získat jasno v tom, kvůli čemu přišel.

Radak- Dovolil, aby se Laban postaral o jeho velbloudy i o jeho služebníky, ale sám nepřijal nic, dokud nesplní svůj úkol. Opakuje tedy znovu celý příběh před všemi, aby je přesvědčil, že B-h si přeje tento sňatek a jemně jim naznačil, že není v jejich silách, aby mu zabránili. Překvapivé na tom je, že Tóra zapisuje celé Eliezerovo opakování. Moudří k tomu podotýkají: Obyčejná řeč služebníků praotců je B-hu milejší než učení jejich synů („sichatan šel avdej avot lifnej hamakom mitoratan šel bnejhem“) – neboť Eliezerova cesta a její výsledek Tóra podrobně zapsala, kdežto mnoho důležitých halachických pravidel je odvozeno jen z textových náznaků.

Z Eliezerových drobných odchylek při opakování odvodili komentátoři morální význam. Vyprávění začíná tím, co Eliezer pokládá za největší známku důstojenství „jsem služebník Avrahamův“ - tj. nikdo nemůže být žákem Avrahama a zůstat nezasazen jeho velikostí.

„**vajašvieni adoni** - a můj pán mě vzal do přísahy“

Radak, Sforno- Tj. jsem tu pouze kvůli přísaze, v naší zemi není nouze o ženy, ale můj pán je odmítl.

„**bearco** - v jehož zemi“

Rb.Hirsch- Jedna z odchylek vyprávění- Avraham neodmítl zemi Kanaan, ale lid, Eliezer nyní dává důraz na zemi, neboť kdyby citoval Avrahama přesně, Rivčina rodina by si mohla myslet, že Avraham je obtížná, hyperkritická osoba, hledající chyby na druhých a kdyby se sblížili, bude hledat chyby i na nich.

„**ulaj** - možná“

Raši- Obvykle se slovo píše s vav, zde vav chybí a slovo lze také číst „elaj-ke mně“. Tóra prozrazuje Eliezerovu osobní naději: toužil provdat za Jicchaka svou dceru. Když se před cestou ptal Avrahama, co dělat, když s ním vyhlédnutá dívka nepůjde, nebyla to jen otázka, ale podvědomá touha, aby opravdu nechtěla, protože pak Jicchak přijde „ke mně“. Avraham odpověděl, že Jicchak je požehnaný a Kenaanci prokletí, a požehnané nelze spojit s prokletým.

Rebe z Kocku- Až nyní, když našel Rivku, si své dřívější podvědomé přání uvědomil.

„**švua** - ala“

Ibn Ezra- Další odchylka vyprávění: Avraham užil výrazu „ševua- přísaha“, Eliezer nyní užil důraznějšího „ala- přísaha, zesílená kletbou za porušení“

Abarbanel- Dále zamlčel Avrahamův zákaz, že Jicchak nesmí odejít do země svých předků. Mohli by to chápat jako kritiku své země.

„**naara- alma**“

Předtím užil výrazu „naara-děvče“, zde taktně užívá „alma- mladá žena“, tj. dívka v plné síle mladosti.

„**vaešal ota** - pak jsem se jí zeptal“

Raši- Ve skutečnosti jí dal dary dřív, než se zeptal. Změnil to, neboť by se logicky ptali, jak jí mohl dát dary, aniž věděl, kdo to je.

„**vaavarech et hašem** - a žehnal jsem Hospodinu“

Chtěl na ně zapůsobit a dát najevo, že Rivka je skutečně „žena, kterou určil Hospodin“ a chybí pouze jejich souhlas.

„**chesed** - laskavost“

Ibn Ezra- dělat něco, co není povinnost. Emet-pravda, znamená dát laskavosti pevnost.

Sforno- Bude to laskavost k Avrahamovi, jestliže se podrobí jeho přání a pošlou Rivku tak daleko. Pravda se vztahuje k Rivce- bude jen k jejímu prospěchu, provdává-li se za Jicchaka.

„**mehašem jaca hadavar** - vše pochází od Hospodina“

Tato odpověď potvrdila úspěšnost Eliezerovy mise. Moudří tuto odpověď chápou jako důkaz, že B-h člověku určí vhodného partnera. (Moed Katan 18b)

Rašba- I když odpověď vyřkli Laban s Betuelem, Tóra by slova nezaznamenala, kdyby nebyla pravdivá.

Raši- Laban se svou bezostyšností promluvil dřív než jeho otec.

„**ra o-tov** - ani zlé, ani dobré“

Sforno- Tj. manželství je zřejmě B-ží vůle, nemáme právo říci zlé, tj. odmítnout, ani dobré, tj. potvrdit je, není to v naší moci.

„**kaašer diber hašem** - jak mluvil Hospodin“

Ramban- B-h tu nikde nemluví přímo, „mluví“ svou kontrolou nad událostmi.

„**vajiten lerivka** - a dal je Rivce“

Nyní, když rodina souhlasí se sňatkem, jedná Eliezer jako zástupce Jicchakův; dary měly stejnou funkci jako v současnosti prsten.

„**leachicha ul'ima** - jejímu bratrovi a matce“

A kde byl otec Betuel? Celá rodina čekala velké dary. Zklamán, že jim dal jen ovoce (Alshich), pokusil se Betuel zrušit souhlas nebo otrávit Eliezera, takže B-h poslal anděla, aby ho zabil (Raši podle midraše)

„**jamim o asor** - rok nebo deset (měsíců“

To byla obvyklá doba, která se nevěstě dávala, aby se připravila na manželství. (Ketubot 57b)

Abarbanel- Na pohled vznesli Laban s matkou rozumnou žádost, ale stejně jako Betuel zamýšleli svazek zrušit. Eliezer to vytušil, proto nepřipustil žádný odklad.

„**venišala et-pia** - a zeptám se jí“

Z toho se učíme, že dívka může být provdána pouze se svým souhlasem (Midraš, viz Kidušin 41a, Raši)

Rašbam- Další pokus oddálit sňatek. Lában s matkou namítli, že jen ona má právo rozhodnout, zda je ochotná zřít se přípravě doby.

Raši- Odpověděla důrazně, že půjde i bez jejich souhlasu.

„**vajšalchu** -propustili“

Radak, Armban- Když sama rozhodla, už ji nezdržovali, požehnali jí a připravili průvod.

Abarbanel- Nikdo z rodiny ji nedoprovázel, výraz jejich nelibosti.

Raši- Dali svolení, aby se vyhnuli jejímu vzdoru.

„**veet- menikta** - a její chůva“

Podle rabínské chronologie šla chůva s ní, protože Rivce byly v té době tři roky

Ibn Ezra- Byla starší, ale bylo zvykem, že chůva zůstala s dívkou celý život jako služka.

„**et haji lealfej revava** - ať jsi matkou mnoha tisíců“

Raši- Odkazuje to k požehnutí, jež dal B-h Avrahamovi na hoře Morijs (22:17) „tvé potomstvo rozmnožím...“

„**šaar sonav** - brána jejich nepřátel“

Tj. aby její potomstvo vždy vítězilo v bitvách

Haamek Davar- slovo „brána“ užívá Tóra často jako odkaz na soudce a rádce, kteří se scházeli u městské brány. Smysl přání tedy je, aby Rivčini potomci dosáhli tohoto postavení pro svou vážnost a moudrost, takže i nepřátelé budou vyhledávat jejich rady.

„**beer lachaj roi** - studně Živého, který men vidí“

Sforno- Ke studni se Jicchak šel modlit. Jeho prosby byly splněny ještě dřív, než se modlil- „dříve než zavolají, Já odpovím“ (Iz 65:24)

Raši cituje midraš- Jicchak šel ke studni, aby přivedl zpět Hagar jako ženu pro svého otce Avrahama. Podle tradice byla druhá Avrahamova žena Ketura totožná s Hagar.

„**lasuach basade lifnot erev** - před večerem modlit se do polí“

Odtud talmud (Berachot 26b) a midraš odvozují tradici, že Jicchak ustavil minchu-odpolední modlitbu. Avraham ustavil ranní modlitbu-šacharit- odvozuje se z 19:27, Jakov ustavil maariv- večerní modlitbu (odvozeno z 28:11).

„**vatipol meat hagamal** - naklonila se na velbloudu“

Raši- Polekána důstojností blízcího se muže, naklonila se Rivka ke straně, aby otočila tvář od muže.

Většina ostatních komentátorů překládá doslovně, že se svezla z velblouda, tj. rychle sklouzla dolů a skromně stála.

„**haohela sara imo** - do stanu své matky Sáry“

Raši (midraš)- Dokud Sára žila, v jejím stanu svítila lampa od jednoho šabatového večera k druhému, její pečení bylo požehnané a nad jejím stanem se vznášel oblak, znak B-ží přítomnosti. Když zemřela, všechna tato požehnutí ustala, ale obnovila se, jakmile Rivka vešla do stanu. To dokázalo Jicchakovi, že Rivka je hodna být nástupkyní matky Sáry.

Malbim- Uvedl ji do stanu a když zjistil, že jedná stejně, jako jednala Sára, oženil se s ní.

„**vajnachem jicchak acharej imo** - a tím Jicchak našel útěchu...“

Ramban- Našel útěchu v lásce k své ženě, jež byla podnětána její spravedlivostí a pohotovostí k činům, to jsou kritéria, na nichž Tóra staví lásku muže a ženy.

Avraham se podruhé žení

Raši- Žení se s Hagar. Nyní je nazvána Ketura, protože její skutky byly tak libé jako kadidlo-ketoret a protože zůstala čistá, cudná (aramejské ketura= zdrženlivá) celou dobu, co byla odloučena od Avrahama

Ramban- Nebylo nutné, aby jeho druhá žena pocházela z jeho příbuzných z Charanu- to se požadovalo od Jicchaka a později pak od Jakova, protože skrze ně bude naplněna smlouva Izraele.

„**vateled lo** - a porodila mu“

Haamek Davar- Nešlo o zázrak, B-h ponechal Avrahamovi jeho mužnost.

„**vajiten avraham** - (vše, co měl) dal Avraham“

Malbim- Jicchak byl jeho hlavním synem a Avraham jej odlišil od všech ostatních potomků, dal mu své duchovní i fyzické bohatství.

Zohar Chadaš- Dětem své souložnice Ketury dal dary. Tóra je nazývá Avrahamovými dětmi, protože nesly jeho jiskru ve svých duších, byť hluboko zasutou

Malbim- Avraham poslal tyto své potomky pryč, aby neohrozily pozici Jicchaka jako jediného dědice. Postavení Jišmaela bylo jiné, než ostatních dětí souložnice. Účastnil se Avrahamova pohřbu, z toho je patrné, že nebyl pryč natrvalo, jako ostatní.

„**ašer chaj** - jež prožil“

Seder Olam- Prožil svůj život plně, nepromarnil ani den. Tóra uvádí jeho stáří stejným způsobem jako u Sáry, aby naznačila, že ve 100 letech byl jako v 70 a v 70 jako v 5= bez hříchu. (v 70 je člověk v poslední fázi života, dívá se smrti do tváře a vyhýbá se hříchu)

„**jicchak vejišmael banav** - jeho synové...“

Raši- Starší Jišmael dal přednost mladšímu Jicchakovi (na rozdíl od Esava, který se při pohřbu otce vnutil před Jakova), dovozujeme z toho, že udělal pokání.

„**vajvarech elohim et-jicchak beno** - požehnal B-h...“

Nachalat Jakov- Je uvedeno „požehnal po smrti“, Moudří vyvozují, že požehnutí souvisí se smrtí- B-h utěšil Jicchaka v zármutku.

Raši- B-h převedl na Jicchaka požehnutí, které dal Avrahamovi.

Rodopis Jišmaela

Radak- Jeho potomci jsou vypočítáni k počtu Avrahama- semeno spravedlivého je požehnané.

Haamek Davar- Jišmael je uveden jako syn Avrahama- Avraham ho považoval v každém ohledu za svého syna, jen vzhledem k Sáře to byl syn otrokyně.

Nebajot, Kedar

Prvorozený Nebajot a druhorozený Kedar jsou nejdůležitější z jišmaelitských kmenů, společně jsou zmíněny v Iz 60:7. Jedna z Esavových žena, Machala, byla sestra Nebajota. (28:9)

Raši (Jevamot 64a)- Jišmaelův věk je znám, pomáhá k určení událostí Jakovova života

Daat Zekenim- V pozdějším věku Jišmael litoval tak upřímně dřívějších hříchů, že byly všechny smazány.

Galerie rabínských autorit

RAŠI- Rabi. Šlomo ben Jicchak, 1040- 1105

Čelný komentátor Bible i Talmudu, jeho komentář je naprosto zásadní k pochopení textu.

Jaký byl jeho život? Narodil se ve francouzském Troyes. Jeho matka byla sestrou Šimona b. Jicchaka a jeho otec byl toraický učenec, jehož Raši cituje ve svých spisech. O této rané etapě života je známo jen málo faktů, zato mnoho legend. Podle jedné z nich jeho otec raději hodil vzácný kámen do moře, než by jej vydal křesťanům, kteří jej žádali k modloslužbě a poté mu hlas z nebes oznámil, že se mu narodí syn, který svou moudrostí prozáří svět. Podle jiné legendy se jeho matka v těhotenství octla v nebezpečí v úzké uličce; přitiskla se ke zdi, ta se prohnula dovnitř a vytvořila úkryt, v němž se zachránila.

Troyes bylo centrem oblasti Champagne, která přitahovala obchodníky z mnoha zemí. Raši se tu poučil o běžných měnových standardech, bankovníctví a obchodu, a také o pájení, ryctectví, intarzování a protkávání hedvábí zlatem. Získal i znalosti z pěstitelství a chovatelství dobytka.

Po vzdělávání v Troyes odešel Raši na významné akademie do Mohuče a Wormsu, kde studoval po svém sňatku. Jeho hlavními učiteli v Mohuči byli Jakob b. Jakar a Jicchak b. Juda, a ve Wormsu Eleazar ha-Levi. Někdy kolem svého 25. roku se Raši vrátil do Troyes, ale udržoval úzké vztahy se svými učiteli a občas se na akademie vracel, aby s nimi probíral nejasné talmudické texty.

Rašiho návrat do Troyes měl velký význam, protože díky jeho vlivu se školy v Champagni a severní Francii staly konkurencí škol v Porýní a nakonec je předčily. Kolem r. 1070 Raši založil školu, která přivábila hodně žáků a jejíž význam ještě vzrostl po smrti Rašiho učitelů. Nejnadanějšími žáky Rašiho byli jeho příbuzní, Simcha b. Samuel z Vitry, Šemaja, Juda b. Abraham, Josef b. Juda a Jakob b. Samson.

Raši neměl syna, ale jeho tři dcery se provdaly za významné učence: Jochebed za rb. Meira b. Samuela, který navštěvoval akademii v Mohuči spolu s Rašim; z manželství se narodili 4 synové a všichni se stali skvělými učiteli: Jicchak, Samuel, Šlomo a nejmladší, ale neslavnější z nich, Jakob, známý jako rabenu Tam. Všichni patřili k významné skupině francouzských učenců, jež založila školu tosafot. Další Rašiho dcera Mirjam se provdala za Judu b. Nathana, jehož komentář k závěru Makot je ve všech vydáních Talmudu; z tohoto manželství vzešli učenec Jom Tov a dcera. Třetí Rašiho dcera, jejíž jméno snad bylo Rachel, byla matkou Šemaji.

Poslední léta Rašiho zatemnily masakry, k nimž došlo na začátku 1. křížové výpravy (1095-96), jež mu vzaly příbuzné i přátele. Podle tradice Raši předpověděl výpravě Godfreye de Bouillon zkázu a přesně předpověděl, že Godfrey se vrátí do rodného

města pouze s třemi koňmi, kteří zbyli z celého početného vojska.

Je pouhá legenda, že v tomto období přesídlil Raši se svou školou do Wormsu, dům, nazvaný Rašiho bejt hamidraš vedle městské synagogy však pochází až ze 16. st.

Traduje se, že Raši zemřel, když právě psal slovo „čistý“ ve svém komentáři k Makot. Bylo to 29. Tamuzu. Jeho hrob je neznámý.

Raši – komentátor

Raši komentoval většinu knih Bible, komentáře k Jobovi, Ezrovi (Ezdrášovi), Nehemjášovi, jež jsou mu připisovány, však nejsou jeho (pravděpodobně jeho žáků).

V Rašiho biblickém komentáři je začleněn komentář jeho žáka Samuela b. Meira (Rašbam) k Ex 15:6. O svém komentáři k Ez psal Raši: „V každém případě jsem v tomto komentáři udělal chybu... nyní jsem jej prošel s naším bratrem Šemajou a opravil jej...“. Šemaja a Josef Karo studovali knihu Ezechiel s Rašim, právě když psal svůj komentář k ní.

Jaké jsou hlavní rysy jeho komentáře?

Výrazným rysem je kompromis mezi věcnými a midrašickými interpretacemi textu. Nejméně tři čtvrtiny Rašiho komentáře jsou založeny na rabínských pramenech; původní jsou hlavně filologická vysvětlení. Pokud Raši vycházel z midrašů, vybíral z dostupného materiálu ty, jež byly nejbližší věcnému výkladu biblického textu.

Dalším rysem je způsob, jakým Raši svůj komentář formuloval. V mnoha případech necituje doslova, ale zkracuje, prodlužuje či pozměňuje slova kvůli snadnějšímu porozumění textu, a také proto, aby jazyk midraše přizpůsobil svému jazyku: vyhnul se tím stylové roztržitosti a dosáhl jednoty stylu. Podle jakých kritérií vybírá? „Pokud jde o mne, zabývám se jen prostým smyslem Písma a těmi agadot, jež vysvětlují biblické pasáže odpovídajícím způsobem“. Tam, kde se od tohoto principu odchyluje, připojuje poznámku, že tyto agadot neposkytují věcný výklad.

Raši staví svůj komentář k halachické části Pentateuchu na talmudické literatuře, jeho cílem však není stanovit halachu a cituje jen některé z více halachot, vztahujících se k danému předmětu.

Neuvádí své prameny (ale podrobně o nich pojednal Zunz ve své knize o Rašim), hlavními jeho zdroji byly targumy: v komentáři k Pentateuchu využíval hodně Targum Onkelos. Formuloval obecná pravidla, vysvětlující Onkelovu volbu slov, v mnoha případech však jeho překlad odmítá, zdá-li se mu nepřijatelný. Na několika místech má Raši odlišnou verzi Targum Onkelos, jenž byl pak následně opraven vydavateli podle Rašiho verze. V komentáři k Prorokům a Spisům využíval Targum Jonatan, cituje i Targum Šeni ke knize Ester, zřejmě však neznal palestinský targum k Pentateuchu ani targum ke Spisům.

Raši staví svůj komentář na pečlivém rozboru jazyka textu. Svě gramatické zásady odvodil z rabínské literatury a z hebrejských prací španělských gramatiků Menachema b. Jakoba ibn Saruqa a Dunaše b. Labrata. Zřejmě neznal arabštinu, proto neznal práce o trikonsonantismu. Tak jako Menachem, přijímá Raši kořen slova o jedné konsonantě, ale ve shodě s Dunašem považuje některá slovesa za trikonsonantní a některá za bikonsonantní. K označení kořene užívá termínů jesod, ikar, šoreš, pro názvy vokálů užívá termíny patah, chireq, qamec.

V jeho komentářích nacházíme mnoho poznámek k syntaxi, slovesnému času, způsobu, předložkách, jež vyžadují určitá slovesa, o změnách slovosledu. Pojednává o významových odstínech různých synonym. Jasně rozlišuje biblickou hebrejštinu od mišnaické. Často se uchyluje k hovorové francouzštině s cílem vysvětlit obtížná slova či obraty, např. v jeho biblickém komentáři je na 1.000 takových vysvětlivek (dnes jsou neocenitelné pro studium staré francouzštiny). Několik málo vysvětlivek je i ve staré němčině.

Rašiho jazyk je přesný, stručný a jasný. Někdy je až příliš hutný, neboť předpokládá, že čtenář je s důležitými detaily obeznámen. Mnoho složitých problémů vysvětluje slovem či náznakem, je tedy nutno důkladně studovat jeho tvrzení, abychom poznali, jakému problému čelí, jak jej řeší a jakou oporu svého tvrzení odvodil z biblického verše či rabínských pramenů. Jeho čestnost jej v mnoha případech přiměla k prohlášení „nevím, co to znamená“.

Někdy kombinuje verše, někdy vysvětluje detaily, aby objasnil události zmíněné na jiném místě- tento přístup ještě rozvinuli a propracovali jeho žáci. Příkladal důležitost kantiláčným znaménkům. Vyhýbá se problémům souvisejícím s filosofií, jež nepronikla do německé židovské kultury, a tím otázce smíření filosofie s biblickým pojetím světa.

Rašiho komentář k Biblii, a zejména k Pentateuchu dosáhl ohromného ohlasu, bylo k němu napsáno více než 200 komentářů. Studium jeho komentáře bylo tak rozšířeno, že získal přívlastek „paršandata“- vykladač zákona par excellence. Dokonce je halacha, že čtením týdenní části Tóry s jeho komentářem lze nahradit povinnost číst „dvakrát v originále a jednou targum“.

I křesťanští učenci byli ovlivněni jeho komentářem- Nicholas Manjacorria, Nicholas de Lyra (1279-1340) a zájem vzrůstá zejména od 15. st. Od 17. st. se jeho komentář překládá do jiných jazyků. Rašiho komentář k Pentateuchu je první hebrejská práce, jež byla vytištěna (1475) a jeho komentář nechybí v žádném vydání židovské bible pro potřeby Židů.

Komentář k Talmudu

Komentář byl publikován s první tištěnou edicí Talmudu a žádné vydání Talmudu se bez něj neobejde. Komentáře k talmudu psali učenci už před Rašim, jak z francouzsko-německých center, včetně jeho učitelů, tak z dalších míst, ale jeho komentář všechny ostatní předčil a dnes jsou zapomenuty.

Neomezuje se na suchá lexikografická fakta, jeho výklad je barvitý a komentář je plný realistických konkrétních charakteristik. Přidává důvody pro halachot a často dodává talmudickým časům psychologické pozadí; všestranně pomáhá studentovi v pochopení textu, uvádí do témat, zpěstrňuje komentář, kombinuje argumenty a s vynikajícím citem pro metodologii textu zdůrazňuje problémy či nezvyklé termíny.

Rašiho komentář se rychle rozšířil a od zač. 13. st. jej používal téměř každý talmudický učenec.

Přesto, že nebylo hlavním Rašiho cílem určovat halachu, v jeho komentáři k Talmudu jsou roztroušeny porůznu praktická pravidla a on sám byl považován za halachickou autoritu prvořadého významu, takže krátce po jeho smrti byla jeho responsa, naučení, poznámky shromážděny v různých sbírkách.

Galerie rabínských autorit je pokračování z čísel 24 a 25/ 5767

Šabat tento týden začíná v pátek v 16'10, a končí v sobotu v 17'16.

Délka dne je 9 hod 51 min; délka skutečné hodiny činí 49 minut, východ jitřenky 5'48;

doporučený čas ranní modlitby (talit a tfilin) v 5'31 hod; východ slunce v 6'37; polovina dne 11'35; čas odpolední modlitby (mincha gedola) ve 12'05, (mincha ktana 14'26, plag mincha 15'27) západ slunce (škia) 16'29; východ hvězd v 17'02

podle Holešova (jihovýchodní Morava); Čechy + 10 minut; podle kalendáře Kaluach

Šavua tov (שבוע טוב) - dobrý týden – vydává Olam - Společnost Judaica Holešov, Osvobození 1133, www.olam.cz Kontaktní osoba Jiří Richter, e-mail olam@olam.cz tel. 573 396 046